

spis treści

Wprowadzenie (JACEK WOŹNY)	7
MARCIN GRABAN, <i>Cash crops</i> – tytoń w koloniach brytyjskich Ameryki Północnej	9
AGATA BŁOCH, Brazylijska cywilizacja kawowa	29
AGNIESZKA WYSOCKA, Architektura bydgoskiego monopolu tytoniowego	47
JAROSŁAW PIETRZAK, W szponach nałogu. Alkoholizm kobiet w dobie staropolskiej na przykładzie Joanny z Denhoffów Denhoffowej (zm. 1720)	57
GRAŻYNA CZERNIAK, JUSTYNA ZYŚK, „«Wszystko z wódką, nic bez wódki» – oto hasło Mazura”. Uwagi Friedricha Salomo Oldenberga na temat pijaństwa na mazurskich wsiach w drugiej połowie XIX wieku	77
BEATA KIJANKA, Używki w świetle przysłów tureckich	91
EDYTA JABŁONKA, <i>Alcoholic beverages in Portuguese and culture of Portugal</i>	105
STANISŁAWA BUDZISZ-CYSEWSKA, Magia kaukaskich toastów. Kulturowa i społeczna rola wina na Kaukazie Południowym ze szczególnym uwzględnieniem Gruzji	117
BARBARA HOŁUB, Semantyka i funkcje alkoholu w tradycyjnym obrzędzie weselnym (na przykładzie Lubelszczyzny w drugiej połowie XIX i początku XX wieku)	133
MARTA ZAWICHROWSKA, Życie po życiu... – trzeźwiejący alkoholicy i ich kobiety	149
SEBASTIAN LATOCHA, Reklamy napojów energetyzujących Raport antropologiczny	157

SYLIWA POLCYN-MATUSZEWSKA, Narkotyczne motywy w grach komputerowych a działania profilaktyczne współczesnej szkoły	175
PRZEMYSŁAW ZAWADA, Zbawmy świat poprzez stosowanie używek! Chasydyzm wobec kwestii alkoholu, tytoniu i narkotyków	187
NATALIA STALA, Kiedy używki przestają być używkami, czyli o przekraczaniu tabu w tantrze	199

Wprowadzenie

Od najdawniejszych epok ludzie korzystali z substancji psychoaktywnych oraz używek. Początkowo ich zastosowanie obejmowało różne gatunki roślin, później też alkohol. Przekazy źródeł pisanych, wsparte ikonografią i znaleziskami archeologicznymi, dowodzą zastosowania maku lekarskiego, konopi i grzybów halucynogennych. Wszystkie te działania miały najpierw charakter rytualny, sprzyjały rozwojowi szamanizmu, a także misterii i ceremonii religijnych. W czasach nowożytnych używki, zwłaszcza tytoń i napoje alkoholowe, przyjęte zostały do sfery codziennej, profanicznej egzystencji często jako wskaźnik poziomu gospodarki czy statusu społecznego. W oparciu o produkty tytoniowe rozwijały się kolonie brytyjskie w Ameryce Północnej (M. Graban). Z kolei w Ameryce Południowej tworzyła się brazylijska cywilizacja kawowa (A. Błoch). W innych kręgach kulturowych przetrwała tradycyjna funkcja dawnych używek, jak na przykład społeczna rola wina i toastów na Kaukazie (S. Budzisz-Cysewska), kulturowe znaczenie wina w Portugalii (E. Jabłonka) czy wreszcie semantyka i funkcje alkoholu w tradycjach weselnych na ziemiach polskich w XIX wieku (B. Hołub). Ambiwalentne znaczenie alkoholu łatwo zauważyć w życiu codziennym i kulturze ludowej, od obrzędowości do nieumiarkowanego pijaństwa (G. Czerniak, J. Zyśk, J. Pietrzak, M. Zawichrowska). Analizy antropologiczne dowodzą, że współcześnie używki są niekiedy synonimem artystycznego trybu życia, poszukiwaniem inspiracji twórczej, filozoficznej, religijnej (P. Zawada, N. Stala, B. Kijanka) czy niebezpiecznym panaceum na troski życia codziennego (S. Polcyn-Matuszewska). Te same dylematy dotyczą palenia tytoniu. Początkowo modny i uważany za środek medyczny, później upowszechnił się wśród wszystkich warstw społecznych, sprzyjając powstawaniu monopolu gospodarczych (A. Wysocka). Niegdyś wzmacniają-

ce duchowo specyfiki i napoje, przekształciły się w czasach nowożytnych i współczesności według antropologów w szkodliwe produkty podlegające mechanizmom gospodarki rynkowej (S. Latocha). Monografia poświęcona kulturowym aspektom stosowania używek w nowożytności jest świadectwem przekształcania ról społecznych pewnych produktów, zaspokajających od zarania dziejów potrzebę osiągnięcia „odmiennych stanów świadomości”. Wraz ze zmianami cywilizacyjnymi, uwarunkowania światopoglądowo-religijne przekształciły się w źródła rozkwitu gospodarczego, natomiast zwykła konsumpcja zmieniła się w uzależnienie. Wszystkie te formy dziedzictwa kulturowego w niniejszym tomie zgłębiają badacze, poszukujący roli i znaczenia używek w gospodarce i życiu społecznym.

J. Woźny

